

آبشارت و انکجا تهران

چاپ سوم با اضافات

۱۳۱۷

مجموعه آثار فارسی احمد غزالی

(عارف متوفی ۵۲۰ هـ.ق.)

به اهتمام
احمد مجاهد

مرکز تحقیقات کامپیوتر علوم اسلامی

مرکز تحقیقات کامپیوتر علوم اسلامی

مرکز تحقیقات کامپیوتر علوم اسلامی

جلوه و کسوت برنج عجب	عشق تعلق از در بیان کرده	دوان بیان از سر بیان کرده
راستگاری قاتب بسیار	عشق را وصف کرده و اظهار	در باعیت غریب شستلر

نهایت عشق و آن کتاب و ج رضو در این چند رباعی از او بخوانست	با عشق دوان شد از عدم مرگ
دوشین شرب وصل دایم شبا	از آن می که حرام نیت در می شبا
دل در بی کاه در روز عشق	بجز روی شریف در روز عشق

احمد غزالی و عین القضاة همدانی

اصل عکس از گنجینه نقاشی های توصیفی فارسی در کتابخانه بودلیان آکسفورد

صد هزاران بی‌نوا پامال شد
تا یکی چون احمد غزال شد^۱

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی

انگلستان به شماره ۷۶۲ می‌باشد ، و اشعار حواشی عکس از رساله «کنوز الأسرار و رموز الأحرار» منسوب به عزالدین محمود کاشانی که شرح بر سوانح امام احمد غزالی است می‌باشد ، و همین اشعار به انضمام جمله‌ای به تشریح حاشیه عکس ، ضمن شرح احوال احمد غزالی در کتاب «مجالس العشاق» هم آمده است ، و می‌رساند که تصویر باید از کتاب «مجالس العشاق» مصور باشد .

۱. مجموعه خطی به شماره ۱۶۷ (سده ۱۱ و ۱۲) علی اصغر حکمت ، برگ ۴۸ .

پیش‌گفتار چاپ اول

کتاب حاضر نخستین اثری است که در باب شرح احوال و جمع آثار فارسی احمد غزالی تألیف و تدوین شده است. و هرگاه به پنج مجلد کتاب «فهرست مقالات فارسی» که تقریباً کلیه مقالات از بدو چاپ تاکنون در آن جمع‌آوری شده است نظر افکنیم، مشاهده می‌کنیم که در ذیل نام احمد غزالی دو شماره در جلد یک نشان داده شده که یکی خطای چاپی است، یعنی شماره ۵۸۶۰ - «نصیحت نامه» از محمد غزالی است نه احمد، و اشتباهاً در ذیل احمد غزالی آورده شده، و شماره ۵۸۵۹ نیز اشاره‌ای به رساله «عینیه» اوست - و شماره ۴۴۲۶ در جلد دو، و ۵۴۰۳ در جلد سه، هر دو در باب چاپ رساله «سوانح» غزالی است نه شرح حالی از او.

بنابراین - در طول مدت نشر مطبوعات ایران، حتّاً یک مقاله درباره احمد غزالی این عارف نامی نوشته نشده است. و در مطبوعات عربی نیز، نگارنده بیش از دو مقاله^۱ از دانش‌مندان عرب در باب احمد غزالی ندیده و شاید هم مقالاتی دیگر نوشته شده باشد که او را خبر نباشد.

حال با توجه به این مقدمه کوتاه شاید بتوان گفت که تهیه دفتری در این باب از نظر تاریخ ادب و عرفان بایسته بوده، و نگارنده با آن‌که جهت تدوین این مجلد به «زعم» خود همه منابع و مآخذ را دیده، معذک - این مسؤده خود را بری از عیب و

---

۱. یکی از آن دو، در سال ۱۳۶۲ قمری در مجله الأزهر به قلم علی سالم النشار استاد فعلی دانشگاه اسکندریه تحت عنوان: «عالم مغمور فی الأسرة العزالیة الامام أحمد الغزالی»، و دیگری به قلم مرحوم دکتر عبدالوهاب عزّام بک رئیس اسبق دانش‌کده ادبیات دانشگاه قاهره که به سال ۱۹۴۶ میلادی در مجله دانش‌کده ادبیات دانشگاه مذکور به چاپ رسیده، و مشارالیه در همین مقاله تگه‌هایی نیز از کتاب «سوانح» غزالی را به عربی ترجمه کرده.

نقص نمی‌داند، اما باشد که آن «مدخلی» برای شناسایی آتی احمد غزالی این عارف بزرگ قرار گیرد.

و نیز - این مجلد دراصل، یادداشت‌ها و کند و کاوهایی بود که در کنار کار «تحقیق آراء و عقاید و سوانح زنده‌گی و تصحیح و نقد دو اثر عربی «المجالس» و «التجريد» احمد غزالی، که موضوع پایان نامه دکتری این جانب بود قرار داشت. بنابراین، ضرورت تدوین رساله تحصیلی باعث فراهم آمدن این مجلد گردید. امید است خواننده‌گان گرامی، با ذکر نواقص و خطاهای کتاب، نگارنده را راه‌نمایی و رهین منت خود کنند.

در خاتمه از شورای محترم چاپ و انتشارات دانشگاه تهران که چاپ و نشر این کتاب را مورد تصویب قرار دادند سپاس‌گزار می‌باشم.

احمد مجاهد

فروردین ۱۳۵۸ شمسی
ربیع‌الثانی ۱۳۹۹ قمری
مارس ۱۹۷۹ میلادی

تهران
مرکز تحقیقات کامپیوتر علوم اسلامی

پیش‌گفتار چاپ دوم

پس از انتشار چاپ اول نظر به استقبال خواننده‌گان و تیراژ کم کتاب، مجلد حاضر به زودی نایاب شد و به سبب جنگ و کمبود کاغذ در سنوات اخیر چاپ مجدد آن به تأخیر افتاد.

در چاپ دوم مطالب زیادی بر مقدمه و تعلیقات افزوده گردید، و عیوب چاپ اول که عبارت از چاپ کتاب با ماشین «ای. بی. ام» بود برطرف شد، و همچنین در چاپ نخست هر رساله مستقلاً فهرست‌هایی در برداشت، اما در چاپ دوم مجموعه رسائل یک فهرست کلی دارد، و اغلاط چاپی و غیر چاپی آن نیز اصلاح گردید. از باب تصحیح رسائل طبق مرسوم چاپ اول، فقط آنچه را که نسخه‌ها با هم اختلاف داشتند در ذیل متن آورده شد و از ذکر وفاق کلمات به خاطر جلوگیری از تکرار و حجیم شدن کتاب خودداری گردید، و در جایی که از نسخه‌ای نقل نشده یعنی در آن مورد با متن موافقت داشته است. و همچنین از بیان جزئیات و حشو و زوائد و اغلاط فاحش و مسلم چشم‌پوشی گردید.

در خاتمه - عنایت شورای محترم چاپ و انتشارات دانشگاه تهران به چاپ مجدد این کتاب موجب سپاس و تقدیر است.

تهران، شهریور ۱۳۷۰

پیش‌گفتار چاپ سوم

در سال ۱۳۴۷ شمسی که دانشگاه فرانسوی بیروت (سنت ژزف)، رشته فلسفه، دو اثر عربی احمد غزالی به نام‌های «المجالس» و «التجريد في كلمة التوحيد» او را موضوع پایان نامه دوره دکتری این جانب قرارداد، برای شناخت بهتر و بیش‌تر احمد غزالی، در کنار تحقیق دو اثر عربی، آثار فارسی او را نیز تحقیق و گردآوری نمودم، و در تاریخ ۵۲/۷/۲۸ جهت چاپ به انتشارات دانشگاه تهران عرضه کردم که مورد تصویب قرار گرفت.

تا زمان تصویب چاپ کتاب «مجموعه آثار فارسی احمد غزالی» در انتشارات دانشگاه تهران، فقط دو اثر فارسی از احمد غزالی به چاپ رسیده بود، یکی رساله «سوانح» چاپ مرحوم مهدی بیانی، و دیگری رساله «عینیه» به نام «تازیانه سلوک» توسط مرحوم سید نصرالله تقوی. هر دو چاپ یاد شده بدون مقابله نسخ و تعلیقات چاپ شده بود.

بنا به سببی که در حاشیه پیش‌گفتار چاپ اول مذکور افتاد، چاپ کتاب تا اواخر سال ۱۳۵۷ متوقف بود، و در این مدت پنج سال غیبت این جانب که نسخه تاپی کتاب «مجموعه آثار فارسی غزالی» در دفتر انتشارات دانشگاه قرار داشت، کسانی نیز به چاپ آثار فارسی احمد غزالی دست زدند.

در این چاپ سوم، مواردی در مقدمه و تعلیقات افزوده گردید، اما در متن کتاب تغییری داده نشد، و چون چاپ کتاب بالنسبه به چاپ قبلی با حروف ریزتر تحریر شد، حدود صد صفحه از چاپ پیش‌کاسته شد.

در باب رسم الخط، کتاب بر اصل استقلال واژه‌ها تألیف گردید، و به گمان این جانب این بهترین و سهل‌ترین راه کتابت خط فارسی از مقطع ابتدایی تا دانشگاهی

است .

عنایت شورای محترم مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران نسبت به سه چاپ این کتاب موجب سپاس و امتنان است ، و توفیق همه مسؤولان مؤسسه را در انجام امور علمی و فرهنگی آرزومندم .

احمد مجاهد

تهران ، خرداد ۱۳۷۶

نشانی : تهران ، صندوق پستی ۳۳۱ - ۱۳۱۴۵

مرکز تحقیقات کامپیوتر علوم اسلامی

فهرست کلی کتاب

پنج - یازده	پیش‌گفتار چاپ اول و دوم و سوم .
دوازده	فهرست کلی کتاب .
سیزده - چهارده	فهرست مقدمه .
۱ - ۲۰۰	مقدمه .
۱	بحرالحقیقه .
۶۹	رسالة الطیور .
۸۷	سوانح .
۱۷۵	رسالة عینیة .
۲۱۵	نامه‌های احمد غزالی .
۲۴۹	وصیّت (پند) نامه‌ها .
۲۶۱	مقاله روح .
۲۶۳	تکلمه .
۲۶۵	فهرست آثار عربی احمد غزالی .
۲۶۷	آراء و عقاید و شطحیات احمد غزالی .
۲۸۹	اشعار احمد غزالی .
۲۹۹	تعلیقات و توضیحات .
۴۳۰	فهارس کتاب .
۴۹۷	مآخذ و منابع .
۵۲۵	سلسله اقطاب و فرق صوفیه که به احمد غزالی می‌پیوندند ، یک برگ .

فهرست مقدمه

صفحه

۱	سرآغاز .
۲	نام .
۳	کُنیت .
۴	لقب .
۵	شهرت .
۱۳	تاریخ ولادت .
۱۴	محل ولادت .
۱۴	دوران کودکی .
۱۶	دوران جوانی .
۱۷	روش سلوک .
۱۸	عارف سیار .
۱۹	سفرها و اقامت در بلاد .
۲۲	اقامت در قزوین .
۲۴	تربیت یافته‌گان و شاگردان امام احمد غزالی .
۲۹	روش تبلیغ امام احمد غزالی .
۳۳	مدت ارشاد امام احمد غزالی .
۳۴	جمال پرستی امام احمد غزالی .
۵۵	غزالی و سماع .
۶۰	غزالی و ابلیس .

- ۸۸ فقاهت احمد غزالی .
- ۸۹ احمد غزالی و قدح کننده گان وی .
- ۱۰۱ مدافعین و موافقین امام احمد غزالی .
- ۱۱۲ معرفی غزالی از کتب تذکره .
- ۱۱۷ وعظ غزالی .
- ۱۲۸ کرامات غزالی .
- ۱۴۰ منزلت غزالی نزد سلاطین سلجوقی .
- ۱۴۲ عارف ذونوال .
- ۱۴۳ وفات احمد غزالی .
- ۱۴۵ مدت عمر .
- ۱۴۶ قبر امام احمد غزالی .
- ۱۵۶ لوحه قبر .
- ۱۵۷ لوحه دیگر قبر .
- ۱۵۸ لوحه قبر سلطان سید محمد ولی *از تحقیقات کپیتر علوم اسلامی*
- ۱۵۹ معاصرین غزالی .
- ۱۶۲ مجموعه آثار فارسی احمد غزالی .
- ۱۶۷ آثار فارسی که اشتباها به احمد غزالی منسوب گردیده است .
- ۱۸۱ مشجره اقطاب و سلاسل صوفیه که به احمد غزالی می پیوندند .